

УДК 373.2.017:172.15(045)

[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-6\(12\)-510-520](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-6(12)-510-520)

Журавко Тетяна Валеріївна викладач кафедри психології та педагогіки розвитку дитини, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, 20300, тел.: (04744) 3-45-33, <https://orcid.org/0000-0003-0717-900X>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті розкрито проблему національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Розкрито, що проблема становлення особистості в процесі національно-патріотичного виховання була та залишається предметом вивчення багатьох дослідників, не залишаючи осторонь й видатних українських педагогів. Здійснено аналіз досліджуваної проблеми національно-патріотичного виховання в науково-педагогічній літературі, виявлені основні підходи до визначення «патріотизм»; визначено, що патріотизм як духовно-моральна цінність завжди виступав пріоритетним завданням функціонування держави, становлення суспільства, розвитку особистості. Патріотичне виховання має бути стрижнем усієї освітньої роботи, оскільки ми повинні виховати особистість, яка має почуття гордості за свою державу, сумлінно виконує громадські обов'язки, усвідомлює соціальні потреби Батьківщини та українського народу, любить близьких та рідних людей. Без цього людини не має обличчя, вона втрачає себе. З'ясовано, що саме в період дошкільного дитинства закладаються основи свідомості і самосвідомості (дитина починає розуміти суспільні цінності, починає застосовувати моральні норми). Особливо цей час є найбільш вдалим для формування в неї першооснов національної свідомості (етнізації), які включають усвідомлення своєї приналежності до нації, пробудження любові та поваги до національної мови, традицій, символіки, зародження фундаментальних рис національного характеру. Розуміємо, що проблема формування громадянського-патріотичної свідомості дітей набуває все більшого значення на сучасному етапі.

Розглядаються основні завдання, напрями освітньої роботи з національно-патріотичного виховання дітей у закладі дошкільної освіти, методики залучення батьків до цієї роботи, використання національно-культурної спадщини українського народу. Саме плекання національної свідомості й самосвідомості, прищеплення моральних ідеалів та ціннісних орієнтирів починається з раннього дитинства, з перших років життя дитини.

Ключові слова: Батьківщина, національно-патріотичне виховання, почуття власної гідності, національна свідомість, патріотизм, діти дошкільного віку.

Zhuravko Tetiana Valeriivna Teacher of the Department of Psychology and Psychology of Child Development, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Garden St., 2, Uman, 20300, tel.: (04744) 3-45-33, <https://orcid.org/0000-0003-0717-900X>

THEORETICAL PRINCIPLES OF NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN

Abstract. The article reveals the problem of national-patriotic education of preschool children. It was revealed that the problem of personality formation in the process of national-patriotic education was and remains the subject of study by many researchers, not leaving out outstanding Ukrainian teachers. It is determined that patriotism as a spiritual and moral value has always been a priority task for the functioning of the state, the formation of society, and the development of the individual. Patriotic education should be the core of all educational work, since we should educate a person who has a sense of pride for his state, conscientiously fulfills public duties, is aware of the social needs of the Motherland and the Ukrainian people, and loves his relatives and loved ones. Without it, a person has no face, he loses himself. It was found out that it is during preschool childhood that the foundations of consciousness and self-awareness are laid (the child begins to understand social values, begins to apply moral norms). Especially this time is the most successful for the formation in it of the fundamentals of national consciousness (ethnicization), which include the awareness of one's belonging to the nation, the awakening of love and respect for the national language, traditions, symbols, and the emergence of fundamental features of the national character. We understand that the problem of forming the civic-patriotic consciousness of children is gaining more and more importance at the modern stage.

The main tasks, directions of educational work on the national-patriotic upbringing of children in preschool education institutions, methods of involving parents in this work, and the use of the national-cultural heritage of the Ukrainian people are considered. The nurturing of national consciousness and self-awareness, the instillation of moral ideals and value orientations begins from early childhood, from the first years of a child's life.

Keywords: Motherland, national-patriotic upbringing, sense of self-worth, national consciousness, patriotism, children of preschool age.

Постановка проблеми. Сьогодні найактуальніше та найважливіше місце у вихованні дітей у системі національної освіти належить патріотичному вихованню.

Нині, як ніколи, нація усвідомлює доленосну ідею, що міць сила і стійкість держави залежить не лише від її матеріально-економічної потужності, а й від рівня духовної самосвідомості народу. З огляду на це національно-патріотичне виховання є невичерпним рушієм розвитку держави.

У нинішній, досить складний кризовий час, коли багато людей зневірені, проблема виживання відсуває подекуди на другий план «високі» почуття, але ми, педагоги, не маємо права на зневіру. Треба навіть найменшим пояснювати: ми – Українці – гарний, роботящий, талановитий, щедрий народ. У нас гарна природа, родючі землі, маємо вільну, незалежну державу [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характерною особливістю досліджень, пов'язаних з вихованням патріотизму дітей дошкільного віку, є звернення до окремих аспектів проблеми. Як зазначають дослідники І. Бех і К. Чорна, з патріотизмом поєднується етнічна самосвідомість громадянина, яка базується на етнічній ідентифікації, що вбирає в себе любов до свого народу, віру в його духовні сили, його майбутнє, готовність до праці на користь народу, знання та вміння осмислювати його моральні та культурні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку; передбачає систему вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, звичками, знаннями, відповідальністю перед своїм народом [6].

Іван Дмитрович, щодо сучасного підходу до патріотичного виховання зазначає, що національно-патріотичне виховання – це не обмежена у часі акція, а постійна робота з дітьми. Патріотичні почуття, які сьогодні демонструють деякі наші співвітчизники, здебільшого формувалися в них стихійно. Ми ж, педагоги – науковці й практики, – маємо зробити процес виховання патріотизму в кожній юної особистості керованим і цілеспрямованим. Автор виокремлює базові складові почуття патріотизму:

- любов до народу, Батьківщини, держави;
- діяльна відданість Батьківщині;
- суспільно значуща цілеспрямованість;
- моральна стійкість;
- готовність до самопожертви;
- почуття власної гідності [3].

Серед класиків педагогічної науки до проблем патріотичного виховання зверталися: Г. Ващенко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський та інші видатні вчені й педагоги. У своїх працях вони висвітлювали актуальні для свого часу проблеми розвитку патріотичних почуттів як складової частини

національної системи виховання, висували ідею виховання «свідомого» громадянина, патріота своєї Батьківщини.

Взаємозв'язок патріотичного, громадянського та національного виховання висвітлено в працях О. Сухомлинської, Т. Шевченка та інших. Національно – патріотичне виховання на традиціях українського народу розглядали: О. Вишневський, О. Гевко, М. Стельмах, М. Щербань та інші.

В той же час, сучасні дослідники та педагоги, зокрема, В. Андрущенко, В. Гуменко, М. Дробноход, П. Коненко, А. Погрібний та ін., зазначають, що «... незважаючи на особливу актуальність завдань патріотичного виховання, сучасна наука і педагогіка не виховали людини, пріоритетними принципами якої були б принципи патріотизму ...» [10].

Психологи аргументовано наголошують на вирішальному значенні дитинства для становлення особистості. Зокрема, на думку відомого українського вченого І. Беха, «...виховання особистості має розпочинатися уже з першого року життя дитини» [2]. А дошкільне дитинство, згідно з його висновками, є віковим періодом, коли починають формуватися високі соціальні мотиви і благородні почуття. Від того як вони будуть виховані в перші роки життя дитини, багато в чому залежить увесь її подальший розвиток.

Говорячи про принципи і напрямки дошкільного виховання, І. Бех, зокрема, наголошує на необхідності дотримання принципу національної спрямованості, який передбачає формування в дітей самосвідомості, виховання любові до рідної землі, свого народу, шанобливого ставлення до його культури [3].

У процесі виховання патріотизму важливим є відповідальне ставлення педагога. Звертаючись до узагальнених наукових способів організації освітнього процесу під час виховання патріотизму, доцільно керуватися такими принципами:

Принцип природовідповідності виховання означає врахування багатогранної і цілісної природи людини, вікових та індивідуальних особливостей дітей, їх анатомічних, фізіологічних, психологічних, національних і регіональних особливостей.

Принцип культуровідповідності, який передбачає виховання як культуротворчий процес, спрямований на формування базової культури особистості, базуючись на набутому морально-етичному досвіді людства.

Принцип етнізації виховного процесу означає наповнення виховання національним змістом, спрямованим на формування самосвідомості громадянина.

Принцип гуманізму означає сприйняття особистості вихованця як вищої соціальної цінності, визнання. Його права на свободу, розвиток здібностей і

виявлення індивідуальності, створення умов для формування кращих якостей та здібностей дитини, джерел її життєвих сил (в центрі уваги перебуває дитина з її потребами, запитамі, можливостями і здібностями); повага до особистості дитини, розуміння її запитів, інтересів, гідності, довіри до неї; виховання гуманної особистості, щирої, людяної, доброзичливої, милосердної.

Принцип демократизму передбачає, що учасники освітнього процесу виступають рівноправними партнерами у процесі спілкування, беруть до уваги точку зору один одного, визнають право на її відмінність від власної, узгоджують свої позиції.

Принцип інтегративності передбачає єдність педагогічних вимог закладу освіти, сім'ї і громадськості. Організація родинного виховання та освіти як важливої ланки освітнього процесу і забезпечення педагогічного навчання батьків. Здійснення гуманних, стійких і єдиних вимог до дітей з боку різних соціальних інститутів, посилення педагогічного впливу на них, підвищення спільними зусиллями ефективності освітнього процесу.

Принцип безперервності виховання означає забезпечення цілісності і наступності у вихованні, перетворення його у процес, що триває впродовж усього життя людини. Нероздільність навчання і виховання, що полягає в їх органічному поєднанні, підпорядкуванні змісту навчання і виховання формування цілісної та всебічно розвиненої особистості [3].

Зважаючи на те, що в період старшого дошкільного віку відбувається формування тих рис характеру, які й визначають особистість, а також основ свідомості й самосвідомості, вважаємо, що цей вік має виключну вагу для формування в дітей основ національної самосвідомості. На думку І. Матюші, вже «...з перших днів свого життя діти вбирають той національний і соціальний дух, який формує в них типові особистісні риси і якості, властиві своєму, а не іншому народові». Очевидно, лише таким шляхом можливе долучення наступних поколінь українців до культурних традицій народу [11].

Реалізація програми національного виховання у закладах дошкільної освіти вимагає врахування вікових особливостей дітей дошкільного віку. Відповідно до цього слід організовувати і проводити освітній процес. Саме тут на допомогу приходять розроблені вітчизняними й зарубіжними вченими різноманітні теоретичні положення про безперервність, поетапність та наступність освітнього процесу.

О. Вишневський у процесі становлення національного самоусвідомлення виділяє три етапи. Першим з них він називає етап раннього етнічно-територіального самоусвідомлення (етнізація). У цей період, на думку вченого, закладається «коріння патріотизму». Вважаємо, що є всі підстави кваліфікувати цей процес як становлення першооснов національної самосвідомості. Згідно з теорією О. Вишневського, саме під час першого етапу

відбувається усвідомлення дитиною своєї етнічної приналежності. Уже з перших днів життя дитина формується під впливом материнської мови, колискової пісні, бабусиної казки. Підростаючи, вона бере участь у народних святах і обрядах, засвоює народні пісні, залучається до процесу народної творчості тощо. Діти дошкільного віку є активними учасниками народних життєвих дійства (коляда, віншування, гаївки, писанки, вертеп тощо). Традиції, звичаї та обряди мають глибокий вплив на виховання, і не тільки національне, оскільки вони завжди підтримуються силою громадської думки і періодично повторюються. У сім'ї і школі діти засвоюють шанобливе ставлення до видатних українських історичних і культурних діячів, повагу до ідеалів, за які вони боролися, беруть участь у вшануванні їхньої пам'яті. У ранньому віці також формується культ рідного дому, сім'ї, рідного села, культ предків, дитина знайомиться з національними та етнічними символами [4, с. 78].

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах національно-патріотичне виховання підростаючого покоління набуває особливої актуальності, тому що воно викликане формуванням почуття любові та відданості Батьківщині, національну гордість, служінню своєму народові, розуміння та співпереживання його історії й культури, прагнення утвердження у світі як високорозвиненої, конкурентоздатної нації, суспільства і держави.

Так, однією з найважливіших педагогічних задач, визначених Законом України «Про дошкільну освіту», є виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля [9].

Відповідно до Базового компоненту дошкільної освіти завдання національно-патріотичного виховання дошкільників містяться у кожній освітній лінії і складають основу всебічного та гармонійного розвитку дітей у закладах дошкільної освіти [1]. Опишемо їх:

«Дитина в соціумі», яка передбачає формування соціально-громадянської компетентності як здатності до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються у дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на покращення суспільного життя.

У змісті патріотичного виховання доцільно зосередитися на оволодінні такими цінностями:

–загальнолюдські (любов до батьків, роду, держави, Батьківщини, дружба, мир, доброта);

–громадянські (обов'язки перед іншими людьми, повага прав, честі та гідності інших людей).

Освітня лінія «Дитина у природному довкіллі»: моральні норми гуманної взаємодії з природним довкіллям; любов до природи рідного краю.

Освітня лінія «Дитина у світі культури»: залучення дітей до надбань національної культури; шанування українських мистецьких традицій та творів українських митців; інтересу до українського декоративно-прикладного мистецтва.

Освітня лінія «Гра дитини»: знайомство з українськими народними іграшками та місцями їх виготовлення.

Освітня лінія «Мовлення дитини»: формування уявлення у дітей про українську мову як державну, вміння вести діалог, використовуючи етикетну українську лексику [1].

Національно-патріотичне виховання в закладах дошкільної освіти передбачає надання дітям знань про власну сім'ю, традиції та історію свого роду, історію й сьогодення народу, пошани та бережного ставлення до культурної спадщини свого народу, поваги до державних символів, національної гордості за внесок нашого народу в культуру України і людства загалом. Надзвичайно важлива роль у вихованні патріотичного громадянина належить родині. Якщо батьки та дорослі проявляють щирі патріотичні почуття, це сприяє усвідомленню дошкільнятами своєї національної приналежності, формуванню їхніх моральних переконань. Формування патріотичних почуттів та уявлення про національну приналежність краще на основі доступних дітям фактів, безпосередніх спостережень за подіями суспільного життя, організованої дорослими практичної діяльності, посиленої для дошкільнят в нагоді стануть дитячі книги, мультиплікаційні фільми в яких йдеться про історію й сьогодення країни, щоденне життя дітей і дорослих.

Надзвичайно цінним для світогляду дитини є традиції дослідження власного родоводу, розповіді батьків про своє минуле, нинішнє життя, екскурсії до музеїв, прогулянки рідною вулицею, приготування обрядових страв, спільна участь батьків та дітей у спільних добрих акціях, родинні ігри. Працюючи на єдиний результат, діти і батьки вчаться прислухатися до думки одне одного, радитися, шукати оптимальні рішення [8].

На цьому етапі надзвичайно важливо створити в закладі дошкільної освіти та в родині доброзичливу атмосферу. Дитина має відчувати, що з нею, її бажаннями та інтересами рахуються, а прояви ініціативи заохочуються.

Основи національно-патріотичного виховання мають бути сформовані в дошкільному віці, адже вони визначають подальше буття дитини, її моральний розвиток загалом. В цей період у дітей формуються риси майбутньої особистості, формується самосвідомість та світосприймання; відбувається

загальний психічний розвиток, дошкільники отримують необхідний досвід для подальшого життя, накопичують враження від пізнання світу; в цей період відбувається становлення пізнавальної активності особистості. Це стає можливим завдяки інтенсивному розвитку фізіологічних та психологічних якостей дітей у цей віковий період (відбувається становлення мовленнєвої діяльності, мислення, уяви), тому на нашу думку, період дошкільного дитинства досить сенситивним для формування громадянсько-патріотичної свідомості [5, с. 155].

Значення дошкільного вікового періоду в житті людини важко переоцінити. Це вік найбільш стрімкого фізичного і психічного розвитку дитини, початкового становлення якостей і властивостей, які формують її особистість.

Згідно з висновками психологів (Л. Долинська, Т. Кричківська, З. Огороднійчук, О. Скрипченко та ін.), уже в старшому дошкільному віці дитина має високий рівень розумового розвитку, а також великі пізнавальні резерви. Саме тоді в неї в основному завершується процес оволодіння мовленням, розвивається його звукова сторона. Дитина цього віку може переповісти прочитану розповідь або казку, описати картину, передати свої враження про побачене. Інтенсивно зростає її словниковий запас [5, с. 45–50].

Патріотичні та громадянські якості особистості формуються якнайкраще за допомогою художньої літератури. Її величезна роль полягає в тому, що яскравість образів, гострота художнього слова завжди прямо і безпосередньо викликають реакцію особи. Художні твори виховують у читача загальнолюдські цінності, навчаючи їх щирості, любові, чинити по совісті, правдивості, патріотизму та толерантності. Для вивчення художньої літератури важливо, як саме педагог зможе подати та донести необхідну інформацію до слухача. Найважливішою вимогою є емоційність при вивченні народних казок та оповідань.

Усна народна творчість є невичерпним джерелом формування національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку. У ній демонструється милозвучність і краса української мови; відтворюється світогляд, моральні, етичні, патріотичні, національні цінності народу; розкриваються ідеали народного виховання. З-поміж величезного багатства усної народної творчості в роботі з дітьми раннього та дошкільного віку використовуються колісанки, забавлянки, пестушки, потішки, небилиці, заклички, примовки, мовчанки, лічилки, прислів'я, загадки, дражнилки, мирилки. Найбільшою популярністю серед дошкільників користуються казки, оскільки вони не лише вважаються скарбницею народної мудрості, а є невичерпним джерелом розвитку емоційної сфери, творчого потенціалу дитини, виховання найкращих

людських чеснот, тому формування громадянсько-патріотичної свідомості не можливе без їхнього використання. Саме казки в доступній для дітей формі формують образ героя, який поважає своїх маму і батька, любить і захищає Батьківщину, шанує традиції і культуру рідного народу, є працелюбним, привітним і життєрадісним. Сформований у дитинстві образ-ідеал людини-громадянина глибоко вкорінюється у свідомості малюка, і саме цей образ дитина перенесе крізь роки в доросле життя.

У дошкільному віці здійснюється сенсорний розвиток дитини (відбувається вдосконалення відчуттів, сприймання, наочних уявлень). У старших дошкільників добре розвинена уява. Вона починає набирати творчого характеру. Діти здатні створювати образи. У них уже розвинене цілеспрямоване сприймання, довільна пам'ять, діти вміють аналізувати й узагальнювати предмети, встановлювати між ними взаємозв'язки [12]. У цей час відбувається інтенсивний розвиток мислення. Зокрема, здійснюється перехід від наочно-дійового до образного мислення. Далі на основі образного мислення починає розвиватися образно-схематичне, яке потім переростає в логічне мислення [5]. Саме для старшого дошкільного віку характерне образне мислення. Дошкільне дитинство, на думку психологів, це вік найбільш сприятливий для розвитку пам'яті. «Ні до, ні після цього періоду дитина не запам'ятовує з такою легкістю найрізноманітніший матеріал», – стверджує Т. Кричківська [6].

Висновки. Отже, почуття патріотизму – одна з провідних цінностей, що мають сформуватися в дошкільника. Без цього його соціальне життя буде неповноцінним, вона не матиме можливості повністю само реалізуватися в суспільстві. Тож успіхів нам усім у цій складній, але надважливій справі!

Головним пріоритетом сучасного національно-патріотичного виховання має стати вироблення переконаності, що сила українців – у єдності. Лише завдяки почуттям національної єдності, злагоди, миролюбності можна зберегти Україну, зміцнитись, стати рівними серед рівних. Виховання патріотизму пронизує всі сфери життя дитини, при цьому акцент робиться на вихованні любові до рідної землі, природи, національної культури. Національно-патріотичне виховання – це цілеспрямований поетапний процес спільної діяльності дітей і дорослих, в якій визнається суб'єктна позиція дитини, здійснюється стимулювання її активності.

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Бех І. Д. Законопростір сучасного виховного процесу. *Дошкільне виховання*. № 2. 2004. С. 3–4.

3. Бех І. Д. Патріотизм має бути дієвим. *Дошкільне виховання*. 2016. № 8. С. 2–3.
4. Вишневецький О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. Львів: Львівський обласний науково-методичний інститут освіти, 1996. 238 с.
5. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ, Вища школа. 2001. 246 с.
6. Качук М. М. Поняття «патріотизм» в українській науковій педагогічній думці. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 6 (32). С. 54–61.
7. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді: Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS24863>
8. Примушко Н., Серга Т. Україна – це ми! *Дошкільне виховання*. 2016. №8. С. 8–11.
9. Про дошкільну освіту: Закон України (№2628-III, із змінами від 1 січня 2009 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
10. Русова С. Вибрані педагогічні твори. Київ : Освіта. 1996. 304 с.
11. Сухомлинська О. В. Патріотизм як цінність : погляд на історію і сьогодення. *Шлях освіти*. 2010. № 2. С. 10–14.
12. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні: Вибрані педагогічні твори: в 2-х т. Т. 1. Київ: Радянська школа, 1983. 432 с.

References:

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [Basic component of preschool education]. *mon.gov.ua* Retrieved from: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovo_ho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].
2. Bekh, I. D. (2004). Zakonoprostir suchasnoho vykhovnoho protsesu [The legal space of the modern educational process]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*. 2, 3–4 [in Ukrainian].
3. Bekh, I. D. (2016). Patriotyzm maie buty diievym [Patriotism must be effective]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*. 8, 2–3 [in Ukrainian].
4. Vyshnevskiy, O. (1996). *Suchasne ukrainske vykhovannia. Pedahohichni narisy [Modern Ukrainian education. Pedagogical essays]*. Lviv: Lvivskiyi oblasnyi naukovometodychniyi instytut osvity [in Ukrainian].
5. Skrypchenko, O. V., Dolynska, L. V., & Ohorodniichuk, Z. V. (2001). *Vikova ta pedahohichna psykholohiia [Age and pedagogical psychology]: navch. posib.* Kyiv, Vyscha shkola [in Ukrainian].
6. Kachuk, M. M. (2013). Poniattia «patriotyzm» v ukrainskii naukovi pedahohichnii dumtsi [The concept of "patriotism" in Ukrainian scientific and pedagogical thought]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. № 6 (32). 54–61 [in Ukrainian].
7. Kontseptsiiia natsionalno-patriotichnoho vykhovannia ditei ta molodi: Dodatok do nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 16. 06.2015 r. № 641 [The concept of national-patriotic education of children and youth: Appendix to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated June 16, 2015 No. 641] *ips.ligazakon.net* Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS24863> [in Ukrainian].
8. Prymushko, N., Serha, T. (2016). Ukraina – tse my! [Ukraine is us!]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*. 8, 8–11 [in Ukrainian].
9. Pro doshkilnu osvitu: Zakon Ukrainy (№2628-III, iz zminamy vid 1 sichnia 2009 r.) [On preschool education: Law of Ukraine (No. 2628-III, as amended from January 1, 2009).]. *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> [in Ukrainian].

10. Rusova, S. (1996). *Vybrani pedahohichni tvory [Selected pedagogical works]*. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
11. Sukhomlynska, O. V. (2010). Patriotyzm yak tsinnist : pohliad na istoriiu i sohodennia [Patriotism as a value: a look at history and the present]. *Shliakh osvity – The way of education*. 2, 10–14 [in Ukrainian].
12. Ushynskiy, K. D. (1983). *Pro narodnist u hromadskomu vykhovanni: Vybrani pedahohichni tvory: v 2-kh t. [About ethnicity in public education: Selected pedagogical works: in 2 volumes]*. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].